

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Török eredetű helynevek. — 1. *Börgönd, Bergengye.* — Székesfehérvártól délkeletre terül el *Börgönd* puszta. A vidéken sok török eredetű helynév van (*Töböröcsök, Aba*: MNYelv. X. 341, 282; *Kajtor*: NyK. XLVI. 135), ezek közé tartozik *Börgönd* is. Az első olyan okleveles adat, amely egészen biztosan rávonatkozik, 1249-ből való: Mete *Bwrgwn.* 1298-ban is szerepel mint terra *Felbergen, Bergen* (CSÁNKI III. 321). De talán van régebbi adatunk is. A veszprémi püspökség alapító oklevelében (1002) SZENT ISTVÁN a püspökségnek ad Fehér megyében három falut, nomine Avsi, Cari et *Bergeni.* KARÁCSONYI (Szent István király oklevelei 58) a tihanyi 1295-i átírás alapján *Bergen*-t olvas. A veszprémi megbízhatatlanabb átírásban (F. IV. 431 és SZENTPÉTERY, Szent István kir. pécsi és pécsváradi alap. lev. 61) *Beren* fordul elő, minek alapján KÁROLY J. (Fehér vm. tört. IV. 322) Lovasberénnyel azonosítja. Legújabban SZENTPÉTERY is (Regesta 2) *Bergen* néven említi.

Baranyavár vidékén említ egy oklevél 1364-ből *Bergend* falut. 1379: *Bergendye* (Zichy Okmt. IV. 114); 1390: *Bergenge* (uo. IV. 436); 1400 (uo. V. 193), 1426 (uo. VIII. 277), 1428 (CSÁNKI II. 472): *Bergengye.* A régebbi alak bizonyára itt is *Bergen* volt. A *-d* után még az *-e* kicsinyítő képző is hozzákapcsolódott, majd a *-d* palatalizálódott.

Mindkét helynév személynévből lett. Előfordul ugyan a törökségben egy köznévi alak, amely már tőalakjában pontosan megfelelne a *Bergen*-nek, mégpedig a jakutban (*bärgän* PEKARSKI), amely a rendkívül nagy területen elterjedt *märgän* szó alakváltozata. A szókezdő *b-s* alakváltozat azonban annyira elszigetelt és távoli, hogy a török nyelvekben meglehetősen gyakori *b- ~ m-* váltakozás mellett sem lehetünk rá tekintettel csak majd a következő személynévnél.

Ha a törökségben általánosan elterjedt *-bär ~ -ber ~ -bir*, adni ige származékainak a török személynévadásban való nagy szerepét látjuk — pl. *Kadyrberdi, Devletberdi, Želälberdi* stb. (HOWORTH, Hist. of Mongols II. 270), tara-tatár *Kudai Birdi* (PR. IV. 125), *Berdi-beg* az asztracháni kánok családjából (HOWORTH, II. 352), *Birdi-bek* kipszaki kán a XIV. szd.-ban (Izvj. Obšč. Arch. Etn. Imp. Univ. Kazan = IOAK XIII. 101), — akkor könnyen föltehetjük, hogy a szóbanforgó *Bergen* név a *ber-* igéből képzett n. actoris. Erre is

sok példánk van a törökségből: kirg. *Koźabergen* (oszm. csag. *koźa* 'alt, der greis; gross, moralisch stark; ehemann') (ALTYSARYN, Kirg. Chrestomatija 2), kirg. *Őasayanbergen* (vö. kirg. *Őasa* 'leben') (ALEKTOROV, Ukazatelj ... o kirgizach = AUK 99; az IOAK XVI—XVIII, XX. melléklete), kirg. *As Bergen* (vö. kirg. *as berdi* 'er hat ein gastmahl ausgerichtet' RWb.). Ez egy kurgán neve, a Balchaš-tótól délre a Karatal-f. mellett (PETERM. Mitt. Erg. heft 42. karte), *Tanyr-bergen*, *Ak-bergen* az akmolinski fennsíktól délre (Karta Juzsnoj Aziatsk. Rossii XI.). Fontosnak tartom megjegyezni, hogy különösen az Ili-völgyben a Dzseti-su (Siebenstromland) vidékén előforduló rengeteg kurgán neve sok becses adatot szolgáltat a török sz.-nevek ismeretéhez. A legtöbb kurgánnév személynévi eredetű, amit bizonyít a névben szereplő *bay* v. *batyr* és az is, hogy az illető vidék történelméből vagy népmondáiból gyakran ki tudjuk mutatni az eponymos személyt. Másik ilyen kurgánnév *Kudaj-Bergen* (*kudaj* 'isten') az Ili-f. mellett, a Balchaš-tótól délre. Ez a név előfordul a népköltésben is, így *Ljutš* Chrestomatijájában (118. l.) s mint helynév LEVŠINNÉL. (LEVCHINE, Description des hordes et des steppes des kirghiz-kazaks, trad. PIGNY. Paris 1840. p. 104.) Egy *Kudai Bergen* nevű kirgiz tarchannal RYČKOV is találkozott 1771-ben (Tagebuch, 341).

A *Bergen* itt mindenütt összetételekben szerepelt, de a két *Berdi-beg* példája mutatja önálló személynévi használatának lehetőségét. Hogy ilyen n. actorisok szerepelnek a magyarországi török nevekben, arra nézve vö. a *Turgan*, *Kayathkan*, *Buzgan* neveket (NyK. XLVI. 133—34.) Ha figyelembe vesszük, hogy a *-gan*, *-gen* végű igenévek egyes dialektusokban *-an*, *-en* végű felel meg, fölmerülhet az az ötlet, hogy a *Bozan* ∞ *Buzgan*, *Turan* ∞ *Turgan* (NyK. i. h.), köznevekben: csag. *iren* ∞ *irgen* ('elérő, érkező' Abuska) vagy csag. *ysuran* ∞ *ysurjan* ('evő' Abuska) stb. analógiájára a *Bergen* neveket a hazánkban annyira elterjedt *Beren* (= *Berény*, *Berencs*, *Berend*) személy- és helynevekkel azonosítsuk. A Codex Cumanicusban is előfordul mind a *-kan*, *-yan*, mind az *-an*, *-än*, *-in* végű igenév. (KUUN, Prolegomena, p. CXIII.) Ha mindez árpádkori török nyelvjárások differenciálására szolgálhatna kritériumul, annál értékesebb lenne számunkra. Azonban az 1001/1109-iki Σαγαρβουεν helynév második tagjának megfejtésétől sok függ.

2. *Mergen*. — Hogy török nevek az árpádkori Dráva-Száva-közi magyar megyékben és Szlavóniában előfordultak, az érthető. De hogy Horvátországba, a mai Dalmáciába is elkerültek, arra eddig még nem igen volt adatunk. 1178: „*Mergen figliolo ... di Girgo*“ Spljet-Spalatóban szerepel (SMIČIKLAS, II. 107); 1238: *Mergen Rado-gostič* Zarában (SMIČIKLAS, IV. 47); 1247: Maurus de *Mergen Zára* polgára, mikor a város behódol a velencei köztársaságnak (W. XI. 358).

Annyira egységesen idegen, délszláv milieuban szerepelnek e nevek, hogy nem gondolnék török eredetükre, ha nem állana ren-

delkezésre még néhány adat.¹⁾ 1225-ben Béla királyi „considerantes . . . multitudinem servitutis *Chakani*, fili *Mergen*“ fölmenti a kőrösi vár szolgálata alól (SMÍČIKLAS, III. 247). *Csákány* a magyarban is török eredetű (besenyő vagy kún) jövevényszó, s mint török személynév az anyaországban is előfordul (NyK. XLVI. 130). A másik figyelemreméltó körülmény pedig az, hogy *Mergen* Radogostič birtokügyében 1238-ban, mint tanú »quondam Michi de Pecenego« szerepel.

Ami mármost a *Mergen* nevet török szempontból illeti, azonos az újg. sor. trkm. leb. *märgän* ∞ kirk. sag. *mergän* ∞ tel. *mürgän* ∞ leb. *pürgän* ∞ jak. *märgän*, *bürgän* ∞ mong. *mergen* ∞ mandzsu *mərgən* (RADLOFF, PEKARSKIJ) szóval, melynek jelentése általánosan ‚lövész, nyilas‘, e mellett a legtöbb dialektusban még ‚ügyes, hatalmas (ЛОВКИЙ, ВАЖНЫЙ), erős ember‘ (СИЛАЧЬ Verb.) a kirkizben ‚okos, erős férfi‘ (БУДАГОВ), sőt a jakutban ‚hős‘ (ВИТЯЗЬ PEKARSKIJ). Mint a köznévi, úgy személynévi használata is igen elterjedt: kirk. *Kara Mergen* (PANTUSOV, Materiali), ugyanez mint kurgánév a Balchas-tótól délre. (Izvj. Imp. Russk. Geogr. Obsč = IRGO 1904), mint egyéb helynév: *Mergen-Jaman* Khivában (Journ. of the Roy. Geogr. Soc. 1876. Wood térképe), turkm. *Mergenkuduk* a Karakum déli részén (P. M. 1887 Taf. 12). Továbbá mint személynév, hogy csak néhányat ragadjak ki a temérdek adatból: bar. *Kadyš Märgän* (= *kat-* ‚hart werden, fest werden‘); abak. *Kan Pürgän* (RWb. II. 223); kojib. *Ai Mirgän* (CASTRÉN, Koib. Gr. 203); kirk. *Toktagul Mergän* (Pr. III. 64); *Mergen Ahmad* STEIN AURÉL vezetője Kelet-turkesztánban (Serindia, 1541); a mongol őstörténetben: *Dobun Mergen*, *Burčikitaj Mergen* (BLOCHET, Introduction à l'histoire des mongols de Fadlallah Rashid ed-Din, 274). A jakutban mint mondai hősök szerepelnek: *Ölböt-bürgän* (Безсмертный витязь Pekarskij), *Xaralžyt-bürgän* (Проталина уладецъ uo.) stb. Legelterjedtebb jelentésénél fogva (der schütze) lehetséges, hogy a *Mergen* személynév nálunk valamilyen kapcsolatban volt a határoni szolgálattal.

3. *Kondakor*. — *Kondakor* falu valaha Zala megyében feküdt; ma csak egy dülönév őrzi emlékét Zalaapáti határában. (CSÁNKI, III. 73, PESTY FR., Magyarország helynevei, 179). Egy vasmegyei *Kondakorra* is vannak adataink. 1281: terra *Kundakur* (Hazai Okmt. I, 76 és VI, 271); 1510: poss. Herman al. nom. *Condakorsoka* (CSÁNKI, II, 755); poss. Waydalfalwa al. nom. *Condakorfalwa* (uo. II, 807). Személynévi eredetű. 1226-ban (1342 ből való átirás) Vas megyében szerepelnek „Jacobus et Stephanus filii *Kundakur* nobiles“ (AO. IV. 198); 1263-ban tűnik fel Zilában „terra *Kundacur*“ (Haz. Oklt. 46); 1273: „filii Jurk, *Kondakur* et Tomas“ (Vas megyében W. IX. 39); XIII. szd. vége: *Kundakur* de Byr

¹⁾ Vö. még a következő szlavóniai török neveket: *Churtan* Pál zelinaí várnagy 1295-ben (KARÁCSONYI, A m. nemzetségek tört. II, 434); 1228-ban ugyancsak Zágráb megyében szerepel *Chuchruk*. (W. VI, 464. A két név eredetéről l. MNyv. XXII, 132, 213).

(Hazai Okmt. VII. 335); 1332: *Kundakur* (F. VIII/3. 606); 1335-ben mint helynév ismét Zalában: *nobiles de Kondakor* (Zalai Oklt. I. 301); 1430: *Kondakw* (?); 1513: *Kondakor* (CSÁNKI i. h.). Csálád-név is fejlődött belőle, nyomait 1483. és 1513-ban találjuk (CSÁNKI, III. 162).

Hogy török névvel állunk szemben, arra van bizonyosság. Bár etimológiailag nehéz bebizonyítani, viszont hosszabb név, semhogy véletlen egyezésről szó lehetne.

Ryčkov (Tagebuch über seine Reise, 352) 1771-ben az orenburgi kormányzóság területén élő kirgizek között jegyez föl egy kevésbé ismert hagyományt (LÉVŠINEN kívül nem igen idézik) a kazak-kirgizek eredetéről. E szerint a kirgizek valaha a krimiekkel ugyanegy nép voltak *Kundugur* kán uralma alatt. Ennek halála után fiatalabbik feleségének 7 fiát az öregebbik feleség fiai az osztzkodásnál megrövidítik, erre a steppébe vándorolnak 33 kíséreléssel együtt. Onnan rabolják meg néha *Kundugur* hátrahagyott népét, amiért azután *Kirk kazak*, később *kirgiz-kazak* lesz a nevük. Mint személynévből fejlődött helynév is előfordul: *Kondukur koban žer* (LJUTŠ, Chrest. 44, 47). Teljesen biztos megfejtése nincs. Ha az ugyancsak Zala megyében, a XIV. szd. közepén szereplő *Akurpataka* (Zalai Oklt. I. 2); 1335: *Akorpataka* (Zalai Oklt. I. 301, ugyanegy oklevélben *Kondakor*-ral) helynévből elvonható *Akur*, *Akor* személynévvel (vö. még ecclesia *Okur* 1257, F. IV/2. 419; poss. *Okur* 1183, W. VI. 148) vetjük össze, összetételre gondolhatunk: csag. *kund* ∞ oszm. *kunt* ∞ Cod. Cum. *cun* = forcia (< p. كند?)¹⁾, vas-tag, erős szilárd + ujb. oszm. csag. *oyur*, 'ein glücklicher zufall, das glück, ein gutes zeichen' (innen HOUTSMANÁL: *Ugurbu*, 'glücklicher' sznév) vagy küär. sag. *kojb. oyur*, 'der dieb'. Az utóbbi

¹⁾ Hogy perzsa jövevényszó szerepelhet mint kún személynév, arra nézve vö. *Mordar* 1280. W. XII. 313—14. Cod. Cum. 10f: *murdar*, 'meretrix', 164: 'male' > p. مردار *murdār*, 'impura, sordida res; cadaver' VULLERS, 'a dead carcass, carrion' STEINGASS > OSZM. REDH. 'canonically undean, dirty' ∞ kom. tob. kir. trkm. *murdar*, 'schmutzig, böse, niederträchtig' RADL. Olyanfajta óvó név, mint az alt. *Palčyk*, 'szemét' (GOMBOCZ, MNy. X. 338) vagy a magy. Szemét 1059. (NÉMETH: Klebelsberg emlékk. 140). Egyébként HOUTSMA (Ein türk-arab Glossar) több perzsa szót sorol fel, amelyek a kipszaki törökben személynevekként használtattak. Így pl. مرواری *märväri*. Az arab glossarium (1245!) szerint a p. مرواريد *mervārid*, 'perle' szóból (۲۰: مرواري واصله مرواريد يعنى لولو هو بالفارسية: ۲۰), vagy pl. ماه *mah*, 'Mond' (ماه جهان يعنى قمر الدنيا و هو بالفارسية: ۳۰)

jelentésben a Cod. Cum.-ban is szerepel (,fur') és érdekes véletlen, hogy az idézett 1273-iki oklevélben *Kondakur* és testvére mint ,fures, latrones' szerepelnek.

A török névadás lélektana szempontjából valószínűbb egy másik megoldás, t. i. hogy a *Kundakur* névben deminutivumot lássunk. PALLÓ MARGIT Kőköröcsin c. dolgozatában (NyK. XLVI. 154—158) sok példát sorol föl a török deminutiv -r képző használatára; hogy csak párat említek: oszm. *pot.* ,die falte, runzel' = *potur* ua; kirk. *top* ,volkshaufe, menge' = *topur* ua. s a *kök*ből a **kögür*. Gyakran szerepel ez az -r személynevekhez járuló -*gur*, -*gir* stb. (-*k* dem. képző + *r* dem. képző, illetőleg néhol elvonással az *ily* szávból: **kögür*, *konyur*) képzőben is. Példáim: kirk. *Alsayyr* Pr. III. 79, 134; tob. *Aléyyr* IV. 202; kkir. *Köksügür* Pr. V. 220 (német kiadás); kirk. *Kemängür* Pr. III. 50 (= *kemän* ,ein filzrock'). Különbön a török történeti nevek és a folklórebán szereplő tulajdonnevek a nyelvkincs egyéb részeivel csaknem egyenértékű forrása minden a képzőkre, különösen kihalt képzőkre vonatkozó kutatásnak.

A *Kundakur* deminutivum töve a kkir. bar. sart, oszm. *kundak* ∞ oszm. csag. tar. *kondak* ,die wiege, windel, unterlage' ∞ alt. VERB. leb. R. *komda* ,kasten' ∞ csuv. PAAS. *kundō* ,hárshéjból készített kosár'. Hogy a ,bölcső' szó egészen szépen megfelel török névnek, arra nézve NALIVKINTŐL (Histoire du Khanat de Khokand, 64) idézek adatot. 1512-ben Szamarkandból menekül Baber szultán. Menekülése közben fia születik; kénytelen az úton hagyni. A Ming-törzsbeliék megtalálják; az értékes holmikról, amelyekbe göngyölvé volt, *Altyn Bisiknek* nevezik el, aminek jelentése ,arany bölcső'. A legközelebbi adatot SCHIEFNER szolgáltatja (Die Lieder d. Minussinsk-Tataren, LXV): *Komdei Mirgün*, ahol a *Komdei* szó -j képzős deminutivum, s mivel a kojb. CASTRÉN *komdē* (o: *komdy*) ∞ alt. VERB. kojb. RADL. *komda* a kkir. bar. oszm. stb. *kundak* megfelelője, a *Komdei* szn. voltaképpen a *Kundakur*-ral azonos, habár a kojbal szó jelentése más, t. i. ,der sarg', a ,bölcső'-től a ,koporsó'-ig terjedő jelentésfejlődés szélső láncszeme.

Különbön a magyar nyelvben is van példa a ,bölcső' szó személynévi használatára: Nicolaus dictus *Belchew* 1413. OklSz.

4. *Kojan*. — WENZEL G. Okmányi kalászatában (M. Tört. Tár II. 202) találjuk említve 1438-ból *Koyampalzallasa* kún descensust, a Temes-Marosköz vidékéről. Személynévre megy vissza, amely nem egyéb, mint a kirk. kaz. baskir PRÖHLE kumük NÉM. *kujan* ∞ csag. BUDAGOV *kojan* ∞ alt. *kojon* ∞ tel. leb. *köjön* ,nyúl' jelentésű szó. Személynévi használatára vö. kirk. *Kojan* egy varázsló neve. (AUK 133); bar. *Kojan Pos* (Pr. IV. 43 német kiadás); kirk. *Kojanak* (deminutivum; Pr. III. 127); *Boliakai Kujan* kirgiz szultán a XVI. szd.-ban (HOWORTH, II. 685); *Kuyan* a Kanžygyaly özbeg törzs egyik nemzetsége is (How. II. 10). Mint helynév is előfordul a baskiroknál: *Olo kujan* ,nagy nyúl' (Ethnogr. XIII. 158) és mint kurgányszemélynév: *Kujan-baj* Aulieatától keletre. (Karta Juzsn. Az. Rossii XIX).

5. *Teskánd, Tacskánd.* — Hasonló jelentésűek, valószínűleg más török dialektusból valók okleveleink *Tuskan* nevei s a belőlük fejlődött helynevek. LIPSZKY Repertoriumából sorolok föl néhány nevet: *Tacskánd praedium* Vas megyében, *Tacskánd pagus* uo., két *Teskánd pagus* Zalában, *Taskony praedium* Heves megyében, *Taksony pagus* Pest és Pozsony megyében. Ezek közül már eleve kizárjuk a két *Taksonyt*, mivel ezek Taksony fejedelem nevével együtt más, igen érdekes török névre mennek vissza. Maradjunk a dunántúli neveknel. Zala megyében ma két *Teskánd* van, egyik a zalaegerszegi, másik a letenyei járásban. Az okleveles adatok az előbbire vonatkoznak. 1271: poss. *Tuskand* (Zalai Okt. I. 59, 1282: Terra *Tuscanch* (Hazai Okt. 94); 1433: *Thaskand* (CSÁNKI III. 115); 1482: *Theskind* (CSÁNKI i. h.).

A vas megyei *Tacskánd* is sok oklevélben fordul elő. 1279: villa *Tuskand* (együtt szerepel más török eredetű helynevekkel, F. V/2. 593—594); 1332: poss. *Tuskan* (F. VIII/3. 584); 1402: *Taskand*, 1478: *Thaskand* (CSÁNKI II. 801) ∞ *Tacskánd*

Vö. ótör. *tabyšyan* (Tonjukuk, N. 8₁₂) ∞ csag. *tavuşkan* ∞ *tuşkan*, *toşkan*, *taşkan* توشتان (u), تاشقان, تاشقان BUDAGOV ∞ OSZMI. *tavşan* ∞ tar. *toşkan* ∞ aderb. *daşan* ,der hase' ∞ kirg. BUDAG. *tyşkan* ,hermelin'. STEIN AURÉL a következőket mondja róla a *Tuşkan-darja* keletturkesztáni folyónévvel kapcsolatban (Serindia, 1299 n. 18): „*Tushkan-daryā* . . . this form of the river name is the one I heard from my local guides belonging to the settled population. The form *Tavshkan-daryā* found in Russian maps and elsewhere may be the one used by the Kirghiz occupying the valley above Uch-Turfān“.

LE COQ keletturkesztáni török helynévjegyzékében (Southern Tibet VIII.) és a „Southern Tibet“ egyéb részeiben a következő idevonatkozó helyneveket találjuk: *Toşqan bulayi* (Hasenquelle) Turfan-Lukčün vidékén (i. h. 416); *Toşqan-darja* (i. h. VIII. 363, 379); *Toşqan jylja* egy hágó (i. h. IX. 175). Az ufai kormányzóságban, Birsztól északra egy falunak a neve *Tuşkan* (Karta Juzsn. Az. Rossii III.). *Kojan* példája feljogosít bennünket arra, hogy személynévi használatával is számoljunk.

A heves megyei *Taskonyt*, illetőleg a régi (ma puszta Tiszabura mellett) kúnsági, Karcag határából való *Taskon*, *Taskand*-laponyag helyneveket (GYÖRFFY ISTVÁN gyűjtése) is — ki kell rekeszteni, mivel *Taskony* régi alakjai: 1319: „poss. *Taxon* vocata in comitatu de Heueswyuar“ (AO I. 538); 1325: poss. *Taxon* (AO. II. 232); 1335: *Toxum* (AO. III. 206); 1339: *Toxun*, *Toxunzygethe* (AO. III. 543—44). Az eredeti *Tokşun*-ból csak később fejlődött hangátvetéssel *Taskon*, majd az -n palataizációjával *Taskony*, tehát ezt a helynevet is *Taksony* fejedelem nevével együtt kell tárgyalnunk. (MNy. XXIII. 274—284.)

Bíró ~ **bírák**. — Az *ó* ~ *á*- (∞ *a*) váltakozásnak egész kis irodalma van már (l. BALASSA: Nyr. XII, 299; NyK. XIX, 148; SIMONYI: Nyr. XXVII, 530; BUDENZ, UA. 199; SZINNYEI: NyK. XXIX, 2; HORGER: MNyv. IX, 115; MELICH: MNyv. XI, 116; NyK. XLIV, 372), de tudjuk, hogy kielégítő magyarázata még nincs. Nem akarok most a magyarázó kísérletek megbíralásába bocsátkozni, csak egy ötletet vetek föl.

Az a hangfejlődés, amely a szóvégi *ou* > *eu* változással (l. KRÄUTER: MNyv. IX, 20; HORGER uo. 112) kezdődött, különféle fokokon állapotodott meg; nevezetesen: 1) *eu*, pl. *aprēu*, *ajlēu*, *jēu* 'apró, ajtó, jó' (Udvarhely m. délkeleti szélén, MNyv. XI, 112; vö. *Oprou-KNAUZ*, Mon. Eccl. Strig. I, 555, *-ayrou* 1319/1322, 1322, *iov* HB.); — 2) *iú*, pl. *borjú*, *varjú*, *gyapjú*; megelőző *t*-vel: *-tyú*, *-ttyú*, pl. *sarkantyú*, *pattantyú*, *hattyú*; — 3) *é*, pl. *puztlé* (*pustebe*[l]e KTSz.) 'posztó'; *kóré* 'kóró', *pondré* 'pondró', *káké* 'gyékény, sás' N. (MNyv. XXII, 255); — 4) *i*, pl. *kopuóti* 'kopolytú' MTsz. (vö. *kopoltó* NySz., *kopollé*, írva: *kopoltte* SchlSsz., *kopélyé* MTsz.), *csikuti* 'néhány szemből álló lánodarab, amellyel a tézsolát a szekér v. az eke rúdjaához csatolják' MTsz. (vö. *csikolló*, *csikóté* MTsz.), *vari* 'varjú' MTsz. (vö. *Worre*- 1265 OklSz.), *hosszi* 'hosszú' MTsz. (vö. *huce*, *Huze*- 1193, *Huze*- 1252, *huzy*- 1274 OklSz.); — 5) *á* ~ *a*, pl. *kákán* ~ *káka* (vö. *kákó* MTsz. és *káké* fönnebb), **kopótája* ~ *kopóta*, *kopótya*, *kopolytú*' MTsz. (vö. *kopótó* MTsz. és *kopolté*, *kopélyé* fönnebb).

Az utóbbiak azt bizonyítják, hogy az *ou*-ból fejlődött *é* némely esetben illeszkedett. Ennek az alapján föltehetjük, hogy az *ó*-val váltakozó *á* illeszkedésnek az eredménye olyan szavakban is, amelyeknek korábbi *é*-s alakjuk nincsen kimutatva. Vagyis pl. *bírou* (*Byrou*- 1306/1359, *Byrow* 1354 OklSz.) >> **bír-é*(-k, -ja) > *bírá*(-k, -ja); *volou* (*uolov* HB.) >> **val-é*(-k) > *valá*(-k: *walacnok*, *walacnok* GyulS.). — A szóvégi *a* (pl. *vala* 'való' [kódexekben] MELICH: MNyv. XI, 118, *szapora*; *csapa* 'nyom', *forga* 'folyóvíz kanyarodása', *hajla* 'hajlékony faág', *konya* 'lekonyuló, lekonyult' stb. MTsz.) analógiás fejlődmény (vö. *házát* ~ *háza*). Sz. J.

Finn sulka. A fgr. alapnyelvi szókezdő **t*-nek valamennyi fgr. nyelvben valamilyen foghangú zárhang felel meg: a finnben, lappban, cseremiszenben, vogulban, osztjákban, a zürjénnek némely szavaiban *t*, e mellett a norvéglappban meg a votjákban *d*, a mordvinban inyangú *t*, a zürjénnek némely szavaiban inyangú *d* s végül az osztjákban hehezetes *t'* (l. SZINNYEI, NyH.⁶ 24 és Finnisch-ugr. Sprachw.³ 21). A finn nyelvben ez alól a szabályszerűség alól csupán egyetlen kivétel van, amely aztán annál föltűnőbb, t. i. a *sulka* 'toll' szó. SZINNYEI fölkialtójellel figyelmeztet rá NyH.⁶ 25, WICHMANN is föltűnőnek mondja, de azért nem tartja zárhang-kezdetű megfelelőitől elválaszthatónak FUF. XV, 38,¹⁾ OJANSUU pedig

¹⁾ De vö. FUF. XVI, 206.

a finn 2. szem. személynévmásnak várható **tun*, **tulle*, **tusta* helyett mutatkozó *sun*, *sulle*, *susta* esetalakjainál mellékesen a **tulka* > *sulka* fejlődésre is hivatkozik ugyan, azonban míg az *s*-es kezdetű névmásalakokat a *sinä* ∞ *sinun* (= **tinä* ∞ **tinun*) alakok hatásából elfogadhatóan tudja megfejteni, addig a föltételezhető *t*-s kezdetű **tulka*-nak *sulka*-vá változásáról nem kísért meg semmi magyarázatot (Itämerensuom. kielten pronominioppia 58).

Én azt hiszem, hogy ezt az egészen elszigetelten álló, réshangkezdetű finn *sulka* alakot szintén meg lehet könnyű szerrel magyaráznunk. A szókezdő *s* hang föllépését u. i. éppen úgy képzettársulási hatásból magyarázhatjuk, mint a névmási **tun*, **tulle* stb. helyett föllépett *sun*, *sulle* stb. alakokat. Általános nyelvi jelenség, hogy az egy fogalomcsoporthoz tartozó, egymással közös képzetű dolgok nevei a kiejtésben befolyásolják egymást és hangalakjuk ennél fogva többé-kevésbé hasonlóvá válik. Ez az egymáshoz való kiejtésbeli hasonulás a szó bármely részén: elején, belsejében vagy végén megtörténhetik, most azonban esetünknek megfelelően csupán a szókezdetnek képzettársulás okozta hangbeli elváltozására hozok föl néhány alkalmas példát. A *sinä* ∞ *sinun* szókezdete miatti **tun* > *sun*, **tulle* > *sulle* változásnak párja a magyarban a *hét* számnévnek kezdő *h*-ja, amely a várható szabályszerű **ét* helyett csupán a számsorban előtte álló *hat*-nak hatásából magyarázható (l. SZINNYEI: NyK. XXXIII, 478, elfogadja SETÁLA FUF. XII, 168). Ilyenek még: a német mindennapi beszédben *bast* e h. *fast*, a rokonértelmű *beinahe* szókezdetének hatása alatt; a franciában *meugler* 'bőg' *beugler*-ből az azonos jelentésű *muir* hatásából (l. SANDFELD-JENSEN, Sprogvidenskaben 18. l. és Die Sprachwissenschaft 11 l.); ilyen eset, hogy a régi szláv *sraka* 'szarka' a szerbben *svraka* alakot öltött, nyilván a 'füttyöl' jelentésű *svrūcati* ige szókezdete miatt (l. MEILLET, Les alternances vocaliques en vieux slave: Mémoires de la Soc. de Lingu. de Paris XIV, 386, vö Nyelvtudomány I, 299); ilyen, hogy a magyarban az 'iszákos' jelentésű *itkányos* szó a székely beszédben *ritkányos* alakban is előfordul MTsz., kétségkívül a *részeges* képzetének belejátszásával, és hogy az *ostoba* szó *rostoba* alakkal Göcsejben MTsz. a 'lomha, tunya, rest' fogalmának a kifejezője lett, fölvéven az utóbbi melléknévnek kezdőhangját.

Ilyen fejlődési példák után nem lesz talán merészség az a gondolatom, hogy a szabályos hangmegfelelések szerint elvárható finn **tulka* szónak szókezdő **t*-je valószínűleg csak a 'toll' képzetkörébe tartozó *siipi* 'szárny' szónak kezdőhangja miatt cserélődött *s*-szé.

ZOLNAI GYULA.